

İSMET İNÖNÜ VE I. VE II. İNÖNÜ MUHAREBELERİNİN İÇERDE VE DIŞARDA ETKİLERİ

Prof. Dr. HAMZA EROĞLU

1884 yılında İzmir'de doğan Mustafa İsmet, zaman akışı içinde geleceğin şerefli ve şanlı insanı, yiğit ve dürüst davranışların sembolü, İnönü Muharebelerinin büyük kahramanı olmuştur.

Birinci Dünya Harbi'nin albayı İsmet Bey, Birinci İnönü Muharebelerinden sonra İsmet Paşa, İkinci İnönü Muharebesinden sonra, Atatürk'ün deyişimi ile: "Milletin makûs taliini yenen" kader adamıdır.

İnceleme konumuzun ilginç yanı, İsmet Paşa'nın soyadını, muharebelerin yapıldığı ve zaferin kazanıldığı yerden almış olmasıdır.

I. ve II. İnönü Muharebelerinin önemini belirtmeden önce, İnönü Muharebelerine öncelik eden bazı olayları açıklamak gerekecektir. Bu konular, İnönü Muharebelerinin zafer kazanan kumandanının, İnönü Muharebeleri öncesi durumunu açıklığa kavuşturduğu gibi, Albay İsmet Bey'in kişisel hüviyetini de ortaya koyacaktır.

1. İsmet İnönü'nün Ankara'ya Gelişi

Albay İsmet Bey'in Ankara'ya ilk geliş tarihi 20 Ocak 1920'dir. Ankara'dan İstanbul'a gitmek üzere, ayrılış tarihi ise 10 Şubat 1920'dir.

Fevzi Paşa (Çakmak), 3 Şubat 1920'de Harbiye Nazırlığı'na getirilmiştir. Fevzi Paşa, İsmet Bey'i vazife vermek üzere davet etmiştir. Albay İsmet Bey, Atatürk'ün müsaadesi ile 10 Şubat 1920 de İstanbul'a gitmiştir.

Albay İsmet Bey'in ikinci defa tekrar Ankara'ya gelişi TBMM'nin açılışından önce, 3 Nisan 1920 tarihinde.

İsmet Bey'in Ankara'ya ikinci defa gelişi, Atatürk'ün daveti üzerine olmuştur. Saffet Arkan, İsmet Bey'le görüşerek, Atatürk'ün davetini tebliğ etmiştir. Tebligatı alır almaz, İsmet Bey hemen yola koyulmuştur.¹

¹Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara 1983, s. 129 ve devamı.

İsmet İnönü'nün anlattığına göre: “Şimdi Ankara’ya ikinci gelişim, Atatürk’ün beni daveti üzerine oldu. Saffet Arıkan bana tebliğ etti. O tebliğ eder etmez, o gün çıktım. Üsküdar’da askerî bir teşkilât vardı. Orada yattım o gece. Ertesi sabah, asker elbisesi ile karadan yola çıktım.”²

2. *İsmet Bey’in Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliği’ne (Genel Kurmay Başkanlığı) Tayini*

Atatürk’ün Nutuk’ta da belirttiği gibi, 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile, Genel Kurmay Başkanlığı da dahil olmak üzere 11 kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti kurulmasına karar verilmiştir. İsmet Bey, İcra Vekilleri Heyeti’nde, Genel Kurmay Başkanı olarak görev almıştır.

İsmet Bey’in Genel Kurmay Başkanlığı’na tayini birçok bakımlardan dikkati çekmiş, ihtirasları kamçılamaştır. Atatürk’ün Nutuk’ta bu konu ile ilgili açıklaması konuya açıklık getirmekte, İsmet Bey’in tayininin gerekçesini de ifade etmektedir.

“İcra vekilleri intihabına dair olan kanun çıktığı zaman Meclis’ce vekâlete intihap olunan zevattan bazıları daha evvel fiilen vazifeye başlamışlar ve bana muavenet ediyorlardı. Bu meyanda İsmet Paşa Hazretleri de, Erkânı Harbiyei Umumiye umurunu deruhte etmiş bulunuyordu. Efendiler, bu münasebetle bir noktayı kaydetmeye lüzum görüyorum. O günlerde, mevcut arkadaşların ne suretle tavziflerinin münasip olacağı düşünülürken, Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti için İsmet Paşa’yı tercih etmiştim. Ankara’da bulunan Refet Paşa, beni sureti hususiyede görerek istizahatta bulundu. Anlamak istediği; Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti’nin en büyük askerî makam olup olmadığı noktası idi. Benden, mevzubahis makamın en büyük makamı askerî olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabımı alınca buna itiraz etti. İsmet Paşa’nın, başkumandanlık demek olan bu vaziyetine razı olamayacağını söyledi. Vazifenin çok mühim ve nazik olduğunu ve benim bütün arkadaşlar hakkındaki vukufuma ve bitarafliğime emniyet etmek muvafık olacağını söyledim. Kendisinin böyle bir iddiada bulunmasının münasip olmadığını da ilâve ettim.

Efendiler, bilâhare Garp Cephesi Karargâhı’nda görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşa’nın Erkânı Harbiyei Umumiye Reisliği’ne sureti katiyede muarız oldu. Fuat Paşa’yı da, halin en muvafık icabı olan tarzı

² Utkan Kocatürk, İsmet İnönü ile Bir Konuşma, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. I, sayı 1, s. 200.

hallin kabulündeki zarurete iknaa çalıştım. Refet ve Fuat Paşa'ların kendilerine mahsus bazı mülâhazalarına ilâve ettikleri itiraz şu idi. Kendileri daha evvel Anadolu'da benimle teşriki mesai etmişler ve fakat İsmet Paşa bilâhare iltihak etmiş. Halbuki bundan evvelki beyanatımda sıra ve münasebet düştüğü için arz etmiştim ki, İsmet Paşa, benim İstanbul'dan hareketimden evvel benimle teşriki mesai etmişti. Bilâhare Anadolu'ya gelip beraber çalışmıştı. Fakat, Fevzi Paşa Hazretleri'nin Harbiye Nezareti'ne gelmesi üzerine mütalâatı mühimmeye binaen vazifei mahsusa ile tekrar İstanbul'a gönderilmişti. Binaenaleyh, ittihadı efkâr ve müşareketi efalde kîdem mevzubahis olamazdı.

Erkânı Harbiyei Umumiye vazifesinin ilk defa İsmet Paşa'ya tevcihinde isabetsizlik olsaydı, bu hususta Fevzi Paşa Hazretleri'nin de beni ikaz etmeleri vatanî bir vazife hükmünde idi. Halbuki müşarünileyh, bilâkis bu tarzı tavzifi pek münasip bulmuş ve kendileri teklif olunan Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ni pek samimî bir hisle derhal kabul buyurmuştur. İsmet Paşa'nın, gerek Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti'nde ve gerek bilâhare bilfiil cephe kumandanlığında gösterdiği liyakat ve fartı gayret kendisine tevcihi vazifede isabetimi fiilen ispat etmiş bulunduğu için millete karşı, orduya karşı ve tarihe karşı tamamen müsterihim."³

Aynı konuda Hikmet Bayur'un yaptığı açıklamada ifade tarzı değişik olmakla beraber aynı görüşü tekrarlamaktadır.

1920 Nisan sonlarında TBMM toplanınca hükûmumet kurma işine girişilir. Atatürk, Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi'nin (Genel Kurmay Başkanı'nın) Bakanlar Kurulu üyesi olmasını ve bu göreve Albay İsmet Bey'in atanmasını kararlaştırır. Bunu öğrenen Ali Fuat Paşa (Cebesoy) ile Albay Refet Bey (Bele) Atatürk'ü görüp soranlar: "Bu makam Osmanlı'da olduğu gibi Harbiye Nazırı'nın (Millî Savunma Bakanı'nın) buyruğu altında mı, yoksa İmparatorluk Almanya'sındaki gibi ondan bağımsız bir makam mı olacaktır?" Atatürk: "Bağımsız olacaktır" karşılığını verince: "Biz daha kıdemliyiz ve millî mücadeleye daha önce atıldık" derler. Atatürk'ün karşılığı şu olur: "Üçünüz de aynı çapta birliklere komuta ettiniz. Ben aranızdan onu seçtim."⁴

3. Albay İsmet Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na Tayini

Açıklanması gereken üçüncü konu ise Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na tayini ile ilgili bulunmaktadır.

³ Atatürk, Nutuk, c. II, 9. Baskı, İstanbul 1969, s. 440-441.

⁴ Hikmet Bayur, Atatürk'ten Anılar, Belleten, c. XXXVII, no. 148, Ankara 1973, s. 468.

Sivas Kongresi'nden sonra Garp Cephesi Kumandanı, Ali Fuat Paşa idi. Ali Fuat Paşa, Gediz'deki Yunan tümeni üzerine taarruz etmek teklifinde bulundu. Cephe Kumandanı, bu kuvvetin zayıf ve manevî gücünün de düşkün olduğunu kabul ediyordu. Ancak taarruzdan iki piyade tümeni ve Çerkez Ethem'in Kuvayi Seyyaresi ile birlikte hareket ederse parlak sonuç alınacağını umuyordu.

Genel Kurmay Başkanlığı bu taarruz teklifini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bizim ordumuzdan çeşitli sebeplerden ötürü bütününde kuvvetli idi. Ordumuz henüz düzenlenmemişti. Cephemiz yetersizdi. Anı bir başarı sağlansa bile, bunu sonuçlandırmak mümkün değildi. Kuvvetimizi geçici ve mevzî bir başarı uğruna yıprandırmış olacak idik ve düşman genel bir taarruza geçince de mağlup olacaktık. Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey bu taarruzun yapılmamasında ısrar etti. Haberleşme ile anlaşmak da mümkün olmadığından, İsmet Bey, Ankara'dan Eskişehir'e giderek karargâhta durumu cephe komutanı ile görüştü. Durumu yerinde tetkik ettikten sonra karar vermek üzere taarruzu geri bırakan cephe komutanı Ali Fuat Paşa, daha sonra Genel Kurmay Başkanlığı'nın olumlu görüşünü almadan taarruza geçti. Mağlup olan ordumuza Yunanlılar Bursa ve Uşak Cephesi'nde taarruza geçerek cevap verdiler. Dumlupınar sırtlarına kadar askerlerimiz çekilmeğe mecbur kaldı.

Gediz Muharebeleri başarısızlığı sonunda, Çerkez Ethem ve kardeşleri bütün kusuru cephe kumandanına ve düzenli millî orduya yüklediler. Ordu birlikleri ise Kuvayi Seyyare'nin hiçbir şey yapmadığını, muharebede verilen emre itaat etmediğini, daima tehlikeden uzak bulunduğunu iddia ve ispat ediyordu.⁵

Gediz Muharebesi'nden ve onun maddî ve manevî can sıkıcı etkilerinden sonra Ali Fuat Paşa'nın cephe üzerinde tesiri ve nüfuzu sarsılmış olmasından ötürü, cephe kumandanlığından ayrılması zorunlu görüldü. Moskova'ya büyük elçi olarak atanan Ali Fuat Paşa'nın yerine, Batı Cephesi ikiye ayrılarak kuzey ve esas kısım Batı Cephesi ve güneyde de ikinci cephe teşkil edildi. Batı Cephesi Kumandanlığı'na Genel Kurmay Başkanı Albay İsmet Bey, Güney Cephesi Kumandanlığı'na da İçişleri Bakanı Albay Refet Bey tayin olundu.

10 Kasım 1920 de Bilecik'e giden İsmet Bey ilk iş olarak emrindeki millî kuvvetleri düzenli ordu birlikleri haline getirmeye koyuldu.

⁵ Atatürk, Nutuk, İstanbul 1938, s. 356-357.

4. *Çerkes Ethem Meselesi*

İncelememizde yer alan dördüncü konu ise Çerkez Ethem meselesidir. Çerkez Ethem meselesi Birinci İnönü Muharebesi ile de yakından ilgilidir.

Millî Mücadele'nin ilk günlerinde hizmetleri görülmüş bir çetenin reisi olan Çerkes Ethem komutasındaki Birinci Kuvayi Seyyare adını taşıyan millî müfreze de, Kütahya dolaylarında, Albay İsmet Bey'in komutanı olduğu Batı Cephesi içinde yer alıyordu. Çerkes Ethem ve kardeşlerinin cephe komutanını tanımamaları, düzenli ordu disiplinine uymamaları ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı cephe almak isteyenlerle iş birliği yapmış olmaları, millî birliği ve güvenliği sarsıcı hareketlerde bulunmaları üzerine Bakanlar Kurulu 27 Aralık 1920'de bu birliklerin tepelenmesine karar verdi. Yunanlılarla iş birliği yapan Çerkes Ethem birlikleri, Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra 12 Ocak 1920'de taarruza geçti. Bakanlar Kurulu'nun kararı üzerine harekete geçen Albay İsmet Bey, bütün piyade birliklerini emrine alarak âsi kuvvetlerin bulunduğu Gediz istikametinde harekete geçti. Âsi kuvvetler dağılarak Kütahya işgal edildiği gibi Çerkes Ethem de pek az kalan avanesi ve kardeşleriyle birlikte Yunanlılara sığındı. Böylece Millî Mücadele tarihimizde önemli bir yer işgal eden Kuvayi Milliye'nin diğer deyimle milis kuvvetlerin, düzenli ve disiplinli ordunun kurulması ile hizmet ve vazifesi sona ermiş, TBMM ve onun kanunlarına uymayan âsi ve hain Çerkes Ethem ve kardeşleri de temizlenmiştir.

Çerkes Ethem sorunu, Gediz mağlubiyeti üzerine ortaya çıkmış, düzenli ordu konulması gereği, cephe komutanı İsmet Bey'i Çerkes Ethem'in dinlememesi, emirleri yerine getirmemesi, olayı had safhaya getirmiş, Millî Hükümet'in kesin karar almasına sebep olmuştur. Çerkes Ethem Yunanlılarla birleşerek, Yunanlıları taarruza teşvik etmiştir.

1- Birinci İnönü Zaferi

Çerkes Ethem'in baş kaldırmasından faydalanan ve kendisiyle iş birliği yapan Yunanlılar ise Bursa ve Uşak mıntıklarından Eskişehir ve Afyon istikametlerinde 6 Ocak 1921'de ileri harekete geçtiler. Sabahattin Selek'e göre Yunan taarruzunun sebebi, Yunanistan'daki iktidar değişikliğinden sonra: "Yeni iktidarın Venizelos'un siyasetini güttüğünü İtilâf Devletleri'ne göstermek ve bu vesileyle Türk kuvvetleri hakkında keşifte bulunmak"tır.⁶

Yunan ileri hareketi üç koldan ilerleyerek İnönü önünde birleşiyordu. Yunanlılar 3 günlük yürüyüşten sonra 9 Ocak günü İnönü mevzilerinin

⁶ Sabahattin Selek, Millî Mücadele, II., s. 92.

önüne gelmişlerdi. Asıl muharebe 10 Ocak günü sabah saat 6.30 da Yunanlıların taarruza geçmesi ile başladı. Saldırısı kırılan düşmana karşı savaş 10 Ocak 1921 de kazanılmıştı.

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'e, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, 11 Ocak 1921 tarihli telgrafında: "Bu muvaffakiyetin mukaddes topraklarımızı düşman istilâsından kâmilen kurtaracak olan kesin zafere bir hayırlı başlangıç olmasını Allah'tan diler ve bu tebrikâtın umum Batı Ordusu er ve subaylarına iletilmesini rica ederim."⁷

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey de, Mustafa Kemal Paşa'nın, tebrik telgrafına aşağıdaki cevabı vermiştir: "Mukadderatımızı tam istiklâl ile üzerine almış olan Büyük Millet Meclisi'ne kayıtsız şartsız bağlılıktan aldığı manevî ve kutsî feyz ile mukaddes topraklarımızın kurtarılması vazifesini ifa edeceğine ordunun kesin kanaatla emin bulunduğunu arz ve temin ederim."⁸

Sabahattin Selek'e göre, muharebelerin İnönü bölgesinde yapılması bir tesadüf değildir: "İnönü Muharebelerinin zamanını Yunanlılar, fakat muharebe alanını Türkler seçmişlerdi. Türk ordusunun savunma plânına göre, Bursa ve Kocaeli yönünden gelecek bir düşman taarruzu İnönü'de karşılanacaktı."⁹ 11 Ocak 1921'de, o güne kadar fazla kayıp vermiş ve çok hırpalanmış olan düşman, daha fazla ilerlemeye kendisinde kudret göremeyerek tekrar Bursa civarındaki eski mevzilerine çekilmek zorunda kaldı. Böylece oynak bir sevk ve idare sistemiyle düşmanın üç misli kuvvetlerine karşı, zayıf kuvvetlerle katî bir savunma yapılmış ve düşman ordusu üç gün içinde yenilerek geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır.¹⁰

İnönü Zaferi sonunda Albay İsmet Bey 1 Mart 1921 de generalliğe yükselmiştir. Kazanılan bu zaferin tarihî önemi, Batı Cephesi'nde ilk kazanılan zafer oluşu ve Sevr tatbikçilerine millî teşkilâtın ne demek olduğunu göstermesidir.

Falih Rıfki Atay'a göre: "İnönü Savaşları çete devrinden çıkarıl Anadolu'nun nizamlı ordusu ile kazandığı zaferlerdir". "Unutmamalıdır ki,

⁷ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, Ankara 1983, s. 227-228. (Bk. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre I., c. 7, s. 278-279.)

⁸ a.g.e., s. 228; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. I, İkinci Baskı, Ankara 1961, s. 153.

⁹ Ibid, s. 93.

¹⁰ İslâm Ansiklopedisi, Atatürk, s. 752.

Birinci İnönü Savaşı cephe gerisinde orduyu isteyenler ve istemeyenler arasındaki kavga ile aynı günlerde olmuştur.”¹¹

F.R. Atay'ın naklettiğine göre: “Rahmetli İzzetin Paşa'ya göre Birinci İnönü savaşı tam bir zaferdir. Yunanlılar bu muharebeden kendilerini Aksu-Dimboz müstahkem hattına atarak kurtulabildiler.”¹²

Anadolu Ajansı, Birinci İnönü Muharebesi konusunda şu bilgiyi yayımlamıştır: “Yunan karargâhı, resmî bildirisini (bizim zaferimizle biten İnönü Savaşı'nın tarihi) 11 Ocak 1921'den 16 Ocak 1921'e kadar yayımlayamamıştır. 17 Ocak 1921 de yayımladığı bildiride ise Yunan hareketini basit bir keşif hücumu olarak nitelendirmiş ve önemini azaltmaya çalışmıştır. Buna yanıt olarak şunu belirtiyoruz:

1. Kuvvetlerimiz, belli bir plân çerçevesinde aldıkları emir gereğince düşmanı İnönü dolaylarına kadar çekmiştir. Öyle ki Yunan birlikleri saldırıya başladıkları noktadan 150 kilometre uzaklaşmışlardır. Böyle geniş bir alana yayılmış bir harekâta her halde keşif hücumu denilemez.

2. Büyük İnönü Savaşı, 36 saat bütün şiddetiyle devam etmiştir ve düşman, kuvvetlerimiz karşısında dayanamamıştır; çekilmek zorunda kalmıştır. Yunanlılar büyük kayıplar vermişlerdir ve çekilişleri bir bozgun biçimini almıştır.

3. Yunan karargâhı, daha önce birliklerinin Bilecik ve Bozhöyük'e ilerlemelerini kesin bir başarı olarak ilân etmişti. Daha sonra bu harekâtın bir keşif hücumunu olduğunu söylemek acaip bir çelişkidir.¹³

17 Ocak 1921 tarihli The New York Times, Türk Başarısının Nedenleri başlığı altında, Birinci İnönü Muharebesi'nin sonuçlarını şöyle duyurmaktadır: “Son Yunan taarruzunun başarısızlığa uğraması çeşitli yorumlara yol açmıştır. Yunanlılar en önemli etken olarak iklim şartlarını gösteriyordu. Yunanlılar tarafından yapılan açıklamada, yeni atanmış olan subayların yetersiz kaldıkları ve birliklerin moral bozukluğu içinde bulunduğu iddialarının gerçekte bağdaşmadığı belirtilmektedir. Aynı açıklamada Türklerin en seçme birliklerini savaşa sürmeleri ve dağların karla kaplı bulunması Yunan başarısızlığının önde gelen nedenleri olarak gösterilmek-

¹¹ Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları, c. I., İstanbul, s. 168.

¹² Ibid, s. 166.

¹³ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, Milliyet Yayınları, İstanbul 1978, s. 111-112. (Anadolu Ajansının bu resmî bülteni Amerikan belgeleri arasında yer almaktadır.)

tedir. Bazı iddiaların aksine, son savaşta Yunanlılara karşı savaşan Türklerin arasında Bolşeviklerin bulunmadığı anlaşılmıştır.”¹⁴

Yüksek Komiser Amiral Bristol, 20 Ocak 1921 tarihli telgrafında: “Küçük Asya’da Yunanlılar ile Türkler arasında çarpışmalar konusunda, burada birçok haberler ve söylentiler dolaşmaktadır. Yunanlıların Bursa Cephesi’nden Eskişehir çevresine kadar gelip, ondan sonra eski hatlarına geri çekildikleri kesinleşmiş benzemektedir. Yunanlıların raporlarına göre, geri çekiliş, zecrî ve çabuk olmuş, çok sayıda kayıp vermişler. Ayrıca çok sayıda Venizelos taraftarı Yunan subayının orduyu bırakıp İstanbul’a gelecekleri söylenmektedir.”¹⁵

Birinci İnönü Zaferi’nin kazanılmasından sonra, TBMM’de çok heyecanlı bir gün yaşanmıştır. 17 Ocak 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye’nin açıkladığına göre: “Fevzi Paşa’nın beyanatından sonra Meclis’te müteaddit hatipler söz alarak takip olunan dâvâyı millînin meşrutiyet ve ulviyetine ve ordumuzun gösterdiği kahramanlığın azamet ve kıymetine tercüman olmuşlardır.”¹⁶

Söz alan Mazhar Müfid (Hakkâri), Salih (Erzurum), Muhittin Bahâ (Bursa), Mahmut Şükrü (Bursa), İnönü Meydan Muharebesi’nin önemini belirtmişlerdir.

Birinci İnönü Muharebesi, millî duyguları coşturmuş, milletçe güvenin de artmasında âmil olmuştur. Trabzon mebusu Husrev Bey, 22 Ocak 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesi’nde yazdığı, İstiklâl Harbi ve Ordumuz adlı makalesinde Türk ordusunun başarısından bahsettikten ve iyi yetişmesinin sebeplerini açıkladıktan sonra, makalesini şöyle bitirmektedir: “İşte Kars’ı zapteden, İnönü Meydan Muharebesi’nde Yunanlıların kafasını ezen millî ordumuzun ruhu bu suretle yetişmiş, Harb-i Umumî’nin kanlı tecrübeleriyle kesbi kemal etmiş muhterem zâbitânımızdan, kumandanlarımızdan, mayası ise Çanakkale, Galiçya, Filistin ve Kafkasya’da şehametleriyle hârikalar gösteren arslan yürekli sevgili Mehmetçik’lerimizden mürekkeptir.”¹⁷

¹⁴ Osman Ulagay, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul 1974, s. 118-119.

¹⁵ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları, İstanbul 1978, s. 116.

¹⁶ Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, (Hazırlayanlar: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, Necat Birinci, Abdullah Uçman) Kültür Bakanlığı, c. I., Ankara 1981, s. 438-440.

¹⁷ Ibid., s. 445-447.

1 Mart 1921'de, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya TBMM'inde hazır bulunduğu bir toplantıda söz alan Mazhar Müfit (Kanca) Bey, TBMM'nde duygularını dile getirerek şöyle hitap etmiştir: "İsmet Paşa Hazretleri! Meclis, Zâtûlilerine pek samimî ve hâr teşekküratını takdim eder. Bu hususta bendenizi tevkil buyurduğunuzdan dolayı da kendimi bahtiyar addederim. Saniyen arkadaşlar, bu yeni senenin birinci içtimainda bütün ordularımızın muvaffakiyetini Cenabı Hak'tan tazarru ve niyaz ettiğimizizin maasselâm Divanı Riyaset'ten ordu kumandanlarına tebliğini teklif ediyorum." ¹⁸

Yusuf Ziya Ortaç'a göre: "İsmet Paşa, İnönü'de bir zafer kahramanı değil, bir mucize kahramanıdır. Sevr'in teneşirine yatırılan Hasta Adam, İnönü'de dirildi!" "İsmet Bey, artık İsmet Paşa idi. İsmet Paşa, İnönü'de yalnız düşman hücumlarını kırmamıştır. Anadolu'nun bu ilk zaferi, içeride ve dışarıda bütün kötü niyetlerin kin ve gurur ile kalkık burnunu da kırmıştır. İç cephede, çete ordu olmuş, askerlik talimleri başlamıştır. Kaçak, yok denecek kadar azalmış, zafere inan çoğalmıştır. Dış cephede, Yunan ordusu ilk yenilişin sarsıntısı içindeydi. Avrupa'da, dâvamızın sesi yer yer yankılar uyandırıyor. Sevr Muahedesi'nde bazı değişikliklerin mümkün olabileceğini fısıldayanlar bile vardı." ¹⁹

Şevket Süreyya Aydemir'e göre: "Birinci İnönü Harbi, pek büyük ölçüde kuvvetler muharebesi olmamış, fakat Türkler, en az vasıtayla ve kötü şartlar içinde en verimli netice almak yolunda başarılı bir imtihan vermişlerdir. Bu hareket göstermiştir ki, Bursa'nın kaybindan sonra ve Temmuz-Ağustos 1920 ile 1920 sonuna kadar geçen kısa zaman içinde Erkânı Harbiye Umumiye Reisliği'nin, bütün engellere rağmen, muntazam ordu kurmak, nizamiye kuvvetlerini düzenlemek yolundaki çalışmaları iyi neticeler vermiş ve bu neticeler Birinci İnönü Harbi'nde ilk meyvelerini ortaya koymuştur." ²⁰

Birinci İnönü Muharebesi'yle Kuvay-ı Milliye devri nihayet bulmuş, Büyük Millet Meclisi hükûmetinin ve ordusunun, içeride ve dışarıda, itibarı birden yükselmiş ve ordu ve Meclis otoritesi kurulmuştur.

General Ali Fuad Erden'e göre: "6 Ocak 1921 günü Millî Türk Devleti tarihinin belki en büyük buhran günüydü. İsmet Bey, Birinci İnönü

¹⁸ Yusuf Ziya Ortaç, İsmet İnönü, Ankara, 1950, s. 90

¹⁹ Ibid., s. 88-89.

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, İsmet İnönü, c. I., İstanbul 1965, s. 169.

Muharebesi'nde, zekâsının, iktidarının, enerjisinin bütün ölçülerini gösterdi ve en çetin imtihanını verdi.”²¹

Birinci İnönü Zaferi'nden sonra, İsmet Paşa, Akşam Gazetesi'nin bir tebrik telgrafına cevabında muharebenin önemini şöyle dile getirmiştir: “Birinci İnönü'de şehit olanlar, memlekette nizâmı ve cephede ordu ile müdafaayı temin etmek için fedayi hayat etmişlerdir. Hiçbir muharebenin şehitleri bu kadar fevkalâde şerait içinde ve o derece dünyevî, hatta uhrevî menfaatlerden âzade olarak fedayi hayat etmemişlerdir.”²²

Yücel Özkaya'nın da belirttiği gibi: “Türk ordusunun İnönü başarısı üzerine Anadolu'nun her tarafında vatan için gösteriler yapılmıştı. Yozgat, Mudurnu, Akyazı, Antalya, Zile, Niksar, Tokat ve diğer yerlerden alınan telgraflarda, Ethem'in ihaneti nefretle anılmakta ve İnönü başarısının da millî bir bayram gibi kutlandığı bildirilmekteydi. Artık, yurdun her tarafından orduya, bağışlar ve yardımlar yağmaya başlamıştır.”²³

Birinci İnönü Zaferi'nin en önemli sonuçlarından birincisi, yeni kurulan Türk Devleti'nin Anayasası'nın kabul edilmiş olmasıdır. Dış etkenler bakımından bir diğer önemli konu da Londra Konferansı'dır. Ayrıca Sovyetlerle ve Afganistan'la yapılan andlaşmalar da Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra olmuştur.

a) *Yeni Devletin İlk Anayasası*

20 Ocak 1921 de TBMM'si tarafından kabul edilen ilk Anayasa, TBMM'nin dokuz aylık bir faaliyetinden ve ancak uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiş ve son şeklini alıncaya kadar önemli gelişmelerin oluşması zorunlu olmuştu. İsmet İnönü'nün belirttiği gibi: “Dikkate değer ki Atatürk'ün biri 24 Nisan 1920, ikincisi 13 Eylül 1920 tarihli projeleri, ilk Anayasa şeklini alıncaya kadar Birinci İnönü Zaferi sonucunu beklemek gerekmiştir.”²⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920 de TBMM'ne sunduğu tahrir, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu ve TBMM'nin yetkilerini öngören bir belge idi. 13 Eylül 1920'de verilen tahrir (önerge) ise Devletin siyasî, sosyal, idarî ve askerî bakımdan izleyeceği politikayı öngören bir program idi.

²¹ Ali Fuad Erden, İsmet İnönü, s. 149.

²² Ibid., s. 150.

²³ Yücel Özkaya, I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması (Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan), Ankara 1981, s. 232.

²⁴ İsmet İnönü, Ulus Gazetesi, 24.1.1960; Sabahattin Selek, Millî Mücadele, II op. c., s. 122.

TBMM'nin 18 Eylül 1920 tarihli toplantısında okunan program, dört ay geçtikten sonra ilk Anayasa — Teşkilâtı Esasiye Kanunu — olarak programdan doğmuştur.

Yeni Anayasa dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukukî yönden belirten ve ortaya koyan eserdir. Yeni Anayasa aynı zamanda millî hâkimiyeti hâkim kılan ve vatanın kaderine millî hâkimiyetin temsilcisi Büyük Millet Meclisi'nin el koymasını da mümkün kılan ve onun meşruluğunu da tanıtan bir hukukî ve siyasî değeri olan vesikadır.

20 Ocak 1921 de kabul edilen yeni Anayasa, 23 madde ve bir de ayrı madde halinde iki kısım olarak genel esasları kapsamaktadır.

Anayasa'nın kısalığı o devrin özelliğinden ileri gelmekte sadece olağan üstü şartları ve acil ihtiyaçları karşılamak için yetinilmenin yeter olduğu kanısı kısa ve özet bir Anayasa hazırlanışına sebep olmakta idi. 20 Ocak 1921 Anayasa'sı bir intikal devresi Anayasa'sı olarak Millî Mücadelenin çok dinamik, fevkalâde, şartlarına uygun olmakta ve demokratik niteliği yanı sıra ihtilâlcî karakterini de saklamakta idi. Yeni Anayasa'nın ruhunda ve mantığında kuvvetler birliği sistemi hakim olmakta idi. Bu Anayasa'ya göre, Türkiye'de bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millettir, milletin iradesidir. Millî iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ, Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Millî kuvvet ve salâhiyetleri kendi nefsinde toplayan bu Meclis, hem yasama, hem de yürütme yetkisine sahipti. Genel olarak ihtilâllerden sonra görülen bir hükûmet sistemi olarak, kuvvetler birliğine dayanan Meclis Hükûmeti sistemi bu Anayasa ile ilk defa Türkiye'ye girmektedir. Reissiz bir Cumhuriyet kuran bu Anayasa ile millî irade Meclis tarafından temsil ve yürütülmekte ve böylece kuvvetler birliği esasî millî kuvvetlerin şuurlu bir merkezde toplanmasını ve tek bir iradeye bağlanmasını da zarurî kılmaktadır.

Yeni Anayasa'ya göre Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün kuvvet ve yetkileri kendinde toplamakta, eski rejimi ve onun dayandığı Anayasa'yı dolayısıyla ortadan kaldırmakta, yeni kurulan devletin de ilk Anayasa'sı olduğunu göstermekte idi.

1921 Anayasası'nın bir diğer özelliği de Amasya Tamimi'nden itibaren gelişen ruha resmî bir hüviyet vermiş olması, millî istiklâl ve millî hâkimiyet mücadelesinde millete önderlik etmiş olmasında görülüyordu. Bu Anayasa bu hüviyeti ile inkılâbın aksiyon safhasında ortaya çıkan temel prensipleri billûrlaştırmakta, inkılâbın ihtilâlcî niteliğini ortaya koymakta idi.

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'nın kabulünün bir önemli yararı da, Londra Konferansı'na iştirak konusunda, İstanbul hükûmetinin görüşüne karşı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi'nin, bu Anayasa'nın maddelerinin hükmüne aykırı hareket edilemeyeceğini beyanla, Konferans'a Anayasa hükümlerine göre ancak, Ankara'nın temsilcilerinin katılabileceğinin belirtilmesidir.²⁵

b) Londra Konferansı

11 Ocak 1921 de zaferle sonuçlanan Birinci İnönü Muharebesi, İtilâf Devletleri'ne Sevr'i tadil ettirmenin gerekliliğini göstermişti. Bunun üzerine Londra'da toplanacak konferansa, Osmanlı Hükûmeti ile Yunanistan da çağrıldılar. Davette Osmanlı murahhas heyeti arasında Ankara temsilcilerinin de bulunması isteniyordu. Bu davranışları ile İtilâf Devletleri, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ni hâlâ meşru saymadıklarını, hiçbir şekilde tanıma yoluna gitmediklerini göstermek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'ye ait işlerin hallinde ve her türlü dış münasebetlerde yetkili hükûmetin yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti olduğunu İtilâf Devletleri'ne bildirdi ve doğrudan doğruya davet olunmadıkça Londra Konferansı'na iştirak etmemeye karar verdi. Büyük Millet Meclisi, doğrudan doğruya davet edildiği takdirde Konferans'a katılmakta geç kalmamak için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in riyasetinde bulunan heyeti yola çıkardı. Heyet İtalya'da bulunduğu sırada, İtilâf Devletleri adına İtalya'dan davet alarak Konferans'a katıldı.

İtilâf Devletleri, Sevr Andlaşması'nın esaslarına dokunmayan bazı değişikliklerle getirdikleri projeyi Türklerin ve Yunanlıların önceden kabul etmesini ileri sürdüler. Türk heyeti, ilk olarak Anadolu'nun boşaltılmasını istedi ve Misâkı Millî'mizi izah etti. Yunanlılar ise, ne Anadolu'yu boşaltmaya razı oldular ne de değişiklikleri kabul ettiler. Konferans bir sonuç vermeden dağılmış ve bunun üzerinden daha on gün geçmeden Yunan orduları bütün cephelerden taarruza geçmişlerdi.

Londra Konferansı'nın bir sonuç vermeyeceği ve Türk kurtuluşunu sağlamayacağı, Millî Mücadele hareketinin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa tarafından çok iyi biliniyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın Konferans teklifini kabul etmekten asıl maksadı, Türk millî dâvasını dünya kamu oyuna duyurmak ve Konferans'tan da bu yolda fayda sağlamaktı. Bu sonuç bir dereceye kadar sağlanmış oldu. Ayrıca bu toplantıdan Ankara'nın bir diğer kazancı da üç İtilâf Devleti arasında Türkiye konusunda

²⁵ M. Cemil (Bilsel), Lozan, c. I., s. 373-374.

anlaşmazlığın derinleşmesi olmuş ve bu anlaşmazlık Fransa'yı Türkiye ile Ankara İtilâfnamesi'ni imzalamaya götürmüştür.

Heyet Başkanı Bekir Sami Bey: "Hududu milliyemiz dahilinde memleketin istiklâli tamamını temin etmek"²⁶ yolundaki talimatı dikkate almayarak, Londra Konferansı bittikten sonra, kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya ile sözleşmeler aktetmiştir. Bekir Sami Bey'in İngilizlerle 10 Mart 1921 de imzaladığı andlaşma, esir mübadelesine aitti. Andlaşma gereğince bütün İngiliz esirlerinin iadesine karşılık, Türk esirlerinden İngilizlere ve Ermenilere fena muamele edenler iade olunmayacaktı. Fransızlarla imzalanan 11 Mart 1921 ve İtalyanlarla imzalanan 12 Mart tarihli Andlaşmalar ise iktisadî imtiyazlar veriyordu. Bu üç andlaşma da millî hakimiyet ve eşitlik prensibine aykırı olduğundan Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmetleri tarafından reddedilmiştir.²⁷ Bu olay üzerine Millî Mücadele'nin ruhunu iyi kavramamış olan Bekir Sami Bey de Dışişleri Bakanlığı'ndan çekilmiş yerine Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) seçilmiştir.

c) Moskova Andlaşması

Türk orduları Birinci İnönü Zaferi'ni kazandıktan sonra, Türkiye ve Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihli Moskova Dostluk Andlaşması imzalanmıştır. Bu andlaşma ile Türkiye ile Rusya arasında sıkı bir dostluğun temeli atılmış oluyordu. Bir başlangıç, 16 madde ve 3 ekten ibaret olan Dostluk Andlaşması, Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki birçok siyasî ve hukukî meselelerin hallini de hedef tutmuştur. Andlaşma'nın başlangıç kısmında: "Milletlerin kendi mukadderatını serbestçe tayin prensibi" nin yer alması ile Sovyet Rusya, yeni Türk Devleti'nin esas gayelerinden olan Misâkı Millînin bir prensibini hukuken de tanımış olmaktadır. Ayrıca bu andlaşma ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin malî ve hukukî ve araziye ait sonuçlarını da tasfiye etmektedir. Andlaşma ile millî gelişmenin serbestçe cereyanına aykırı olduğu mülâhazası ile Rusya, kapitülasyonların icra ve istimalini keenlemeyekûn (yok) ve mülga addeylemektedir.²⁸

Moskova Andlaşması'nın Türkiye ile Sovyet Rusya münasebetleri bakımından önemi vardır. Ankara Hükûmeti doğu hududundaki uyuşmazlıklarını halledip büyük komşusu ile dostluk münasebetleri

²⁶ Atatürk, Nutuk, İstanbul 1938, s. 422.

²⁷ Ibid, s. 420-423.

²⁸ Andlaşma metni için bkz. Türkiye-Rusya Muahedenamesi, Düstur, 3 üncü tertip, c. 2, s.

kurduktan sonra bu taraftan emin olarak, Millî Mücadele'ye devam etmek imkânını bulmuştur. Sovyet Rusya ise bu mücadelede de Türklerin galebesini kendi menfaati icabı, İngilizlerin Anadolu'da da nüfuz sağlamamaları bakımından arzuluyordu. Fransız tarihçilerinden E. Driault: "Sovyetler, Türkler kadar Küçük Asya Harbi'nin kazançlısıdır" demekle, Millî Mücadele'nin başarılarından Sovyetlerin faydalandığını açıklamaktadır.²⁹

d) *Türkiye Afganistan Dostluk Andlaşması*

Türkiye heyeti Moskova'da bulunduğu sırada, 1 Mart 1921'de Moskova'da Afganistan'la aramızda bir dostluk andlaşması imzalanmıştır. Orta Asya'nın müstakil devletlerinden biri ile yapılmış olan bu dostluk andlaşması, Sovyet Rusya ile yapılan dostluk andlaşmasından önce yapılmış olması ve yeni kurulan Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanınması bakımından önemlidir.

II—*İkinci İnönü Zaferi*

Londra Konferansı'nın bir sonuç vermemesi, Sevr projesini uygulamak için İtilâf Devletleri'ni yeni bir çabaya yöneltmiş ve bu maksatla Yunan işgal ordusunu teşvik etmişlerdi. Bundan faydalanan Yunanlılar, 23 Mart 1921'de Bursa'dan İnönü istikametine ilerlemeye başladılar. Türk ordusunun yüksek azim ve imanla savaşması, düşmanın başarısını hiçe indirmiş, 31 Mart 1921 akşamına kadar süren kanlı çarpışmalar sonunda düşman, İnönü'de ikinci defa perişan olmuştu.

Yunanlıların yaptıkları iki saldırının de püskürtülmesi üzerine Yunan kuvvetleri, 31 Mart gecesinden itibaren çıkış mevzilerine çekilmeye başladılar. Çekilen düşman, süvari birliklerimizle çıkış mevzilerine kadar izlenmiş ve düşmana çekilirken de kayıplar verdirilmiştir.

Kesin zafer 1 Nisan 1921 de Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta açıklıkla ifade edilmektedir: "Saat 6,30 sonrası, Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüzbey şimalinde sabahtan beri sebat eden ve dümdar olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ cenah gurubunun taarruzu ile gayri muntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametine temas ve faaliyet yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce maktulle-riyle doldurduğu muharebe meydanını silâhlarımıza terketmiştir. Garp Cephesi Kumandanı İsmet"³⁰.

²⁹ Rıfki Salim Burçak tarafından zikredilmiştir. Türk-Rus-İngiliz münasebetleri, İstanbul 1946, s. 54.

³⁰ Atatürk, Nutuk, c. II, İstanbul 1969, s. 580.

Bu zaferin siyasi tarihimizdeki önemini Büyük Atatürk, İnönü Zaferi'ni müjdeleyen Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya gönderdiği telgrafında açıkça göstermiştir: "Bütün tarihi âlemde, sizin İnönü Meydan Muharebelerinde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklâl ve hayatı, dahiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumandan ve silâh arkadaşlarınızın kalb ve hamiyetine büyük emniyetle istinad ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makûs taliini de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan, bugün müntehalına kadar zaferinizi tesit ediyor. Düşmanın hırsı istilâsı, azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurduhaş oldu. Namınızı, tarihin kitabei mefahirine kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükranı sevkeden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydanı şerefle seyrettirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şaşaa-i itilâ ile dolu bir ufk-ı istikbâle de nazır ve hâkim olduğunu söylemek isterim"³¹.

M. Cemil (Bilsel), İkinci İnönü Muharebesinin değerini şöyle belirtmektedir: "Fevzi Paşa'nın Meclis'te bu muharebeden bahsederken söylediklerinden anlaşıldığına göre, Yunan ordusunun maksadı muharebeyi katî safhaya getirmek ve mutlaka yenmektir. Başkumandanları Papulas bu sebeple Karaköy'e gelmiş ve alaylarını bizzat birbiri ardınca harbe sokmuştur. Bir taraftan cenahımızı sarsmak ve diğer taraftan cepheyi yarmak suretiyle katî neticeyi almağa var kuvvetiyle çalışmış olan düşman, dört beş günde Eskişehir'e ve bir ayda Ankara'ya gelerek Sevr Muahedesi'ni kabul ettirmek fikriyle hareket ediyormuş. Düşmanın hareketlerinden maksadını anlayan kumandanlık, lâzım gelen tertibatı almıştı. İsmet Paşa, bir taraftan düşmana umduğu yerde değil, bizim istediğimiz yerde harbi yaptırmak suretiyle düşmanın sevelceyeş plânını muvaffakiyetsizliğe uğrattı. Diğer yandan düşmana katî bir darbe vurdu. Millî Kurtuluş Savaşı'nda bu zafer, Gazi'nin güzel ifadesiyle, milletin makûs taliini de yenen bir zaferdir"³².

İkinci İnönü Zaferi'ni içten kutlayan Ankaralılar coşkunu tezahürat yapmışlar ve gece fener alayı düzenlemişlerdir³³.

İkinci İnönü Savaşı'ndan sonra, Güney Cephesi birlikleri ile 8-12 Nisan tarihleri arasında Aslıhanlı dolaylarında Yunanlılara yapılan taarruzdan

³¹ Atatürk, Nutuk, c. II, 1969, s. 580-581.

³² M. Cemil (Bilsel), Lozan, c. I., İstanbul 1933, s. 375.

³³ Utkan Kocaturk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, s. 248.

sonuç alınamamış, Yunan birlikleri Dumlupınar mevzilerine çekilmişlerdir. Güney Cephesi Kumandanı, Dumlupınar'a çekilen Yunan kuvvetlerini bu elverişli mevzilerden atmak ve sonra da izlemek amacı ile kuvvetlerini harekete geçirmiştir. Birliklerimiz iyice yorulmuş, kayıplarımız artmış olduğundan bu taarruzdan sonuç alınamamış ve birliklerimiz daha uygun bir hatta çekilmiştir.

İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri H. Rumbold, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 5 Nisan 1921 tarihli yazıda, Eskişehir Cephesi'nde, İnönü mevkiinde, Yunan kuvvetlerinin çetin çarpışmalardan sonra ağır kayıplar vererek yenilgiye uğradıklarını, beş bin kadar zayıf vererek çekildiklerini ve bu yenilgiyi Yunan Yüksek Komiseri'nin de kabul ettiğini belirtmektedir.

Ayrıca H. Rumbold açıklamasında, Yunan yenilgisinin sebepleri olarak Türklerin muharebede altı inçlik toplar kullandığı, Venizelos yanlısı olduğu nedeni ile yetenekli Yunan subaylarının yerlerine beceriksiz subaylar getirilmiş olmasının gösterildiğini ve askerî uzmanların kanısınca Yunanlıların yeniden saldırıya geçmelerinin güç olacağını dile getirmektedir.³⁴

Şevket Süreyya Aydemir'e göre: "Bu muharebeler (İnönü Muharebeleri), orduyu lüzumsuz gören, çete harpleri ile herşeyin yapılabileceğini sanan ve Çerkes Etem övgüsü yayan değersiz görüş ve davranışları kökünden silmiş oldu. Hülâsa, İnönü'de İsmet Bey, son kozunu oynamış, son şansını kullanmış, hem kendini, hem kendisine güveneni, hem de memlekette mukavemet ruh ve azmini kurtarmıştır"³⁵.

İnönü Muharebelerinden sonra 3 Mayıs 1921'de, Batı Anadolu'da Garp Cephesi ve Cenup Cephesi şeklindeki taksimat kaldırıldı. Bütün cephe, Garp Cephesi Kumandanlığı olarak, İsmet Paşanın emrine verildi.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri, H. Rumbold, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 13 Nisan 1921 tarihli yazıda, Londra Konferansı'ndan beri İstanbul'da çıkan Türkçe gazetelerde, milliyetçi eğilimin daha açık ortaya çıktığını, dokuz gazeteden altısının açıkça Ankara'yı desteklediğini ve İtilâf Devletleri sansürünün buna engel olamadığını, İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra basın milliyetçi

³⁴ Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938, c. III, Ankara 1979, s. 274-275.

³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, İsmet İnönü, c. I., İstanbul 1965, s. 173-174.

duyguları daha kamçılıdığını ve camilerin Kemalist propaganda merkezi rolünü oynadıklarını belirtmektedir.³⁶

Yücel Özkaya, II. İnönü başarısının ve Yunanlıların çok sayıda ölü ve malzeme bırakarak kaçışlarının bütün yurttan ve dost ülkelerde sevinçle karşılandığını ve kutlandığını, Anadolu basınından örnekler vererek dile getirmektedir.³⁷ II. İnönü başarısı dış dünyada etkili olmuş, İtalyan, Alman ve Bulgar basını, Türkler lehine yazılar yazarak, Türk zaferini övmüştür.³⁸

Sonuç

I. ve II. İnönü Muharebelerinin başarı ile sonuçlanması, çok değişik açıdan değerlendirilebilir.

1. İçeride manevî destek ve moral sağlanmış, Batı Cephesi'nde kazanılan ilk zafer olarak ülke çapında sevinç yaratmış, kurtuluş ümidini güçlendirmiştir. Başarı, ülke çapında gösterilere sebep olduğu gibi, vatandaşların yardımına sağlanmasına sebep olmuştur.

2. Anadolu'daki millî hükûmetin gücü arttığandan, İstanbul hükûmeti daha ihtiyatlı davranmak zorunluğunda kalmıştır. Londra Konferansı öncesi, TBMM ile İstanbul hükûmeti'nin Londra'da temsili konusunda karşılıklı münakaşa ve mücadeleleri, İnönü Zaferi'nden sonra Anadolu'nun büyük perestij kazanması sebebi ile, Anadolu açıkça üstünlüğünü ortaya koymuştur.

3. I. İnönü Zaferi'nden sonra, 20 Ocak 1921 tarihli Anayasa kabul edilerek, Anadolu'da yeni bir devletin kuruluşu, hukukî gerekçelere bağlanarak Türk milletini temsil yetkisinin TBMM'ne ait olduğu Türk ve dünya kamu oyuna duyurulmuştur. Nitekim, Londra Konferansı'nda temsil meselesinde İstanbul ile Ankara arasındaki mücadelede, Ankara bu yetkinin Anayasa'dan geldiğini belirtmiştir. I. İnönü Zaferi, Meclis'te yapılan görüşmelerden de çıkan sonuca göre, TBMM'ni güçlendirdiği gibi otoritesini yaymıştır.

4. I. İnönü Zaferi sonunda, Kuvayı Milliye döneminden düzenli ordu dönemine geçilmiş, çete harbi yerini millî ordunun disiplinli milletçe mücadelesine bırakmıştır. I. İnönü Zaferi'ne de bağlı olarak, Çerkes Ethem sorunu da çözümlenmiştir.

³⁶ Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938, c. III, Ankara 1979, s. 287-288.

³⁷ Yücel Özkaya, I ve II İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması, s. 240-241.

³⁸ Ibid, s. 241.

Dışardaki etkileri de çeşitli yölerden değerlendirilebilir.

1. Öncelikle, I. İnönü Muharebesi sonucu, İtilâf Devletleri, Sevres'i (Sevr'i) değiştirme gereğini duymuşlar ve bu amaçla Londra Konferansı'nı toplamışlardır. Sonuç alınmamakla beraber, İtilâf Devletleri, artık Anadolu'da millî güçlere karşı, Sevr diktasını aynen uygulamak imkânı bulunmadığını anlamışlardır.

2. I. ve II. İnönü Zaferleri, Birinci Dünya Harbi'nden yenik çıkan Almanya ve Bulgaristan gibi ülkelerde memnuniyet yaratmıştır. Onları manevî eziklikten kurtulmaya yöneltmiştir.

3. I. ve II. İnönü Zaferleri, Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921 tarihli Dostluk Andlaşması'nın imzalanmasını sağladığı gibi, Fransa'nın ve İtalya'nın da politik bakımdan İngiltere'den ayrı bir politika izlemesine sebep olmuştur. I. ve II. İnönü Zaferlerinden sonra Fransa anlaşmak üzere, Franklin Bouillon'u Türkiye'ye karşılıklı görüşmelerde bulunmak üzere göndermiştir. İtalyanlar ise, daha anlayışlı davranarak işgal ettikleri bölgelerden çekilmişlerdir.

Konunun bir de İsmet İnönü açısından değeri vardır.

1. Albay İsmet Bey, Birinci İnönü Muharebesi'nin zafer adamı olarak terfi etmiş ve general olmuştur.

2. Atatürk'ün takdir ederek, belirttiği üzere, o dönemin genç Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, "Milletin makûs (tersine dönen) taliini yenen" insan olmuştur. Atatürk, hayatında hiç kimseyi bu derece takdir etmemiştir.

3. Atatürk, İsmet Paşa'yı zafer kazandırdığı bölgenin adıyla anarak, soyadı Kanunu'ndan sonra, İnönü soyadını vererek şereflerin ve bahtiyarlıkların en yücesine ulaştırmıştır.

4. I ve II. İnönü Muharebeleri sonucu kazanılan zaferler, İsmet Paşa'yı tarih önünde, memleket ve millet hizmetinde daha güçlendirmiş; o da ömrünün sonuna kadar bu hizmetleri tam bir başarı ile sürdürmüştür.

Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinin Komutanı İsmet Paşa, bir büyük kumandandır. Cesaret ve güç sahibidir; sağlam karakteri O'nun başarısının sırrını teşkil etmiştir.

Birinci Cihan Harbi'nde (Savaş) geçen bir olay, genç Kolordu Komutanı İsmet Bey'i bize tam anlamı ile tanıtmaktadır: Sedat Paşa'nın naklettiğine göre, Filistin Cephesi'nde İsmet Paşa'nın (Bey'in) kumanda ettiği Üçüncü Kolordu, çok güç vaziyette kalmış. Bir zabitin defterinde

şunlar yazılı görülmüş: “23/24 gecesi vaziyet ümitsizdi. Bununla beraber Kolordu Kumandanı azim ve iradesini tamamiyle muhafaza ediyordu. Fırka ve alay kumandanları nezdine gelerek Kolordunun vazifesini tamam ifa ettiğini, kimsede kuvvet ve mukavemete kudret kalmadığını, yiyecek, içecek ve cephane mevcut olmadığını, artık her şeyin bitmiş olduğunu, mukasameye nihayet vermek lâzım geldiğini söylediler. Kolordu Kumandanı son fişek sarfedilmedikçe, teslim olmanın askerî namus ile kabili telif olmadığı cevabını verdi. Büyük ve küçük kumandanları mazbata yazmağa kalkıştılar. Kolordu Kumandanı, böyle bir mazbatayı getiren zatı, kendi tabancam ile öldürürüm dedi. Kolordu Kumandanı'nın azmü metaneti, zayıf kaplere manevî bir kuvvet ilka, cümleyi sükûta mecbur ve son vazifeyi ifaya sevkeyledi. Toplanan kumandanlar dağıldılar. Ve ertesi günü yapılacak muharebe hazırlıklarına ve tahkimata şüru ettiler”.

İsmet Paşa bu azmi ve cesareti iledir ki, Kolordusunu düşmana teslim olmaktan da, esir olmaktan da kurtarmıştır.”³⁹.

İSMET İNÖNÜ AND THE REPERCUSSIONS OF THE
FIRST AND SECOND BATTLES OF İNÖNÜ
AT HOME AND ABROAD
(Abstract)

This article deals with İsmet İnönü's soldierly qualities and the importance of the First and Second İnönü Battles in the Turkish War of Independence.

³⁹ M. Cemil (Bilsel), Lozan, c. II., İstanbul 1933, s. 8-9.